

LEGENDS OF AMSTERDAM

TIJDREIZEN DOOR 750 JAAR AMSTERDAM

HARRISON MAY

TERRA

DANKWOORD

Een woord van dank voor de familie May, voor hun steun en omdat ze me de kans gaven mijn passie en dromen te volgen en de wereld te verkennen. De familie Hoffman, omdat ze mij de schoonheid van kunst leerden kennen. De familie Klaassen, omdat ze mij een thuis ver van huis gaven en me liefdevol opvingen toen ik in Nederland aankwam.

Mijn vrienden over de hele wereld, die me elke dag weer inspireren.

LEGENDS OF
AMSTERDAM
TIJDREIZEN DOOR 750 JAAR AMSTERDAM

HARRISON MAY

VERTAALD UIT HET ENGELS
DOOR ASTRID MEIJN

TERRA

INLEIDING	8
HOOFDSTUK I DE LEGENDE VAN AMSTERDAM	14
HOOFDSTUK II DE GEBOORTE VAN EEN LEGENDE	24
HOOFDSTUK III SINT-NICOLAAS EN ZIJN VOLK	50
HOOFDSTUK IV HET MIRAKEL VAN AMSTERDAM	94
HOOFDSTUK V EEN DAG IN HET AMSTERDAM VAN CORNELIS ANTHONISZ	110
HOOFDSTUK VI AMSTERDAM EN DE MYTHE VAN DE GOUDEN EEUW	148
HOOFDSTUK VII DE STAD DIE DICHT	204
HOOFDSTUK VIII HET ERFGOED	258
HOOFDSTUK IX TIJDREIZEN	270

HARRISON MAY

Legends of Amsterdam is een uit passie geboren project ter ere van het 750-jarig bestaan van de stad Amsterdam en haar rijke en gelaagde geschiedenis.

Als fotograaf, cineast en visueel verhalenverteller reis ik terug in de tijd en verenig ik hedendaagse vertellingen met historische verwijzingen en een van de meest fascinerende technologieën van onze tijd: kunstmatige intelligentie (AI). Als kind was ik al gefascineerd door verhalen uit het verleden, vooral door de persoonlijke anekdotes en herinneringen van mijn grootouders. Hun levendige verhalen over het verleden wakkerden een intens verlangen aan om de geschiedenis zelf te kunnen beleven. Ik fantaseerde vaak dat ik een tijdmachine had, een manier om vorige eeuwen te verkennen en gebeurtenissen uit andere tijden te ervaren. Door mijn fascinatie voor die verhalen ben ik uiteindelijk cineast en fotograaf geworden, beroepen waarin je door middel van visuele artistiekheid verhalen vastlegt en overbrengt.

Toen ik tien jaar geleden naar Amsterdam verhuisde raakte ik direct geïnspireerd. Terwijl ik door straten en langs grachtenhuizen slenterde waar zoveel mensen voor mij hadden gelopen, vroeg ik me af van hoeveel verhalen deze gebouwen door de eeuwen heen getuige waren geweest. Wie had hier voor mij gelopen? Wat had zich achter deze gevels afgespeeld? Die vragen spraken enorm tot mijn verbeelding en legden de kiem voor dit project.

Voor een cineast is het echter behoorlijk kostbaar om historische verhalen tot leven te brengen — denk aan getrouwe historische settings, de juiste kleding, authentieke accessoires. Mijn verbeelding borrelde van de ideeën, maar mijn financiële middelen om ze te realiseren waren helaas altijd beperkt.

Toen diende zich nog maar enkele jaren geleden iets opmerkelijks aan: kunstmatige intelligentie. Zodra dit als creatieve tool ingezet kon worden, ging er een wereld aan nieuwe mogelijkheden open. Plotseling was het haalbaar

om het verleden te visualiseren en kon ik dromen in werkelijkheid omzetten zonder de beperkingen van de traditionele manier van filmmaken.

In *Legends of Amsterdam* gebruik ik AI niet slechts als een noviteit, maar als een krachtig instrument dat mij helpt mijn verhalen te vertellen. In dit boek zijn folklore, legendes, poëzie en persoonlijke bespiegelingen verweven met historische bronnen, zoals schilderijen en tekeningen, waardoor een geheel nieuwe visualisatie ontstaat van de verhalen die Amsterdam hebben gevormd en die hun invloed nog altijd laten gelden.

De verkenning gaat echter verder dan visualisatie alleen. Het is eigen aan legendes dat zij ons beeld van de waarheid tarten. Legendes worden doorgaans gedefinieerd als verhalen die van generatie op generatie worden doorgegeven, waarbij ze met elke vertelling een beetje veranderen. Wat ooit als waarheid begon verandert geleidelijk, wordt gemodelleerd door het perspectief van iedere nieuwe verteller, de verwachtingen van het publiek en de sociale context. Uiteindelijk vervaagt de grens tussen mythe en werkelijkheid en dat is wat legendes zo sterk maakt.

Maar legendes zijn meer dan traditionele verhalen. Ook personen, plaatsen of gebeurtenissen kunnen legendarisch zijn. Ze kunnen zo uitzonderlijk zijn en zo'n grote impact hebben dat ze de werkelijkheid overstijgen en zich in het collectieve geheugen nestelen. Iets wat echt gebeurd is kan zo opmerkelijk zijn dat de grenzen van de geloofwaardigheid worden overschreden en de gebeurtenis zelf legendarisch wordt.

Op dezelfde manier wordt de geschiedenis zelf gevormd door perspectief en interpretatie. Als echte wetenschappers baseren historici hun narratief op aanwijzingen en passen

zij hun hypotheses aan zodra nieuwe artefacten opduiken. Elke nieuwe ontdekking kan gevestigde opvattingen overhoopgooien. Elk nieuw onderzoek leidt tot nieuwe conclusies. Bedenk maar hoe drastisch ons beeld van het verleden kan verschuiven wanneer archeologen een nooit eerder gezien artefact blootleggen — of hoeveel feiten onontdekt blijven, verscholen in een archieflade.

We moeten beseffen dat artistieke interpretatie en vooringenomenheid een rol spelen in de vormgeving van het verleden. Als fotograaf en documentairemaker houd ik altijd de authenticiteit van mijn werk in het oog. Ook als beelden niet zijn geënceneerd brengen mijn persoonlijke keuzes — kader, belichting, timing — onvermijdelijk een subjectief narratief over. Een foto legt slechts een vluchtig moment vast en alles wat buiten het kader gebeurt blijft buiten beschouwing. Kijk hoe Johannes Vermeer zijn geliefde Delft idealiseerde door stadsgezichten naar zijn hand te zetten en afbeeldingen van dienstmeiden te romantiseren. Als we dergelijke artistieke interpretaties accepteren als historische feiten, omarmen we dan al niet een soort legende? Die constatering werpt cruciale vragen op: wat is echt? Wat is een feit? Waar ligt de waarheid?

Veel afbeeldingen van mensen, plaatsen en gebeurtenissen in dit boek hebben nooit echt bestaan. Vrijwel alle beelden hier zijn volledig door AI gegenereerd. Toch zien ze er opvallend authentiek, menselijk en concreet uit. Is het niet verbijsterend om iets onder ogen te hebben dat er zo overtuigend echt uitziet, terwijl je weet dat het nooit fysiek heeft bestaan? AI creëert die illusie door te putten uit een enorme collectieve database van menselijke percepties die zijn opgeslagen op internet — het grootste digitale archief dat ooit is aangelegd en dat onderhevig is aan culturele, mediagestuurde en maatschappelijke invloeden. Hoe kunnen we dan de echte waarheid destilleren uit een omgeving waar desinformatie hoogtij viert?

AI is een baanbrekende technologie, maar op zichzelf geen medium of kunstvorm. Om deze beelden te creëren moet je meer doen dan een prompt intypen of op een link klikken. Zoals met elke creatieve tool moet je over vaardigheden beschikken, een duidelijk doel voor ogen hebben en kritisch kunnen kijken. Net zoals schilders vroeger vreesden dat de fotografie hun werk overbodig zou maken, zo worstelen fotografen nu met vragen over door AI gegenereerd beeldmateriaal. Toch bewijst de geschiedenis dat nieuwe tools bestaande kunstvormen slechts zelden vervangen. Ze vergroten juist de mogelijkheden en verleggen creatieve grenzen. De schilderkunst is niet vervangen door fotografie;

fotografie zal niet worden vervangen door AI. Sterker nog, al deze artistieke vormen kunnen met gemak naast elkaar bestaan en gedijen.

De AI-technologie verandert snel en dat geldt ook voor dit project. Op het moment dat je dit boek in handen hebt is AI allang vooruitgesneld, geeft ze steeds opnieuw vorm aan wat wij bedenken en creëren. Met dit boek wil ik een specifiek moment vastleggen — een Zeitgeist — op dit kantelpunt van revolutionaire verandering, precies 750 jaar na het ontstaan van Amsterdam. AI kan meer dan verhalen visualiseren. Ze transformeert de wetenschap door historische archieven en vergeten documenten toegankelijk te maken op een manier die niet eerder mogelijk was. Handelingen die vroeger uitzonderlijke expertise en immense toewijding vereisten — oude geschriften interpreteren, handgeschreven archieven transcriberen, omvangrijke collecties uitpluizen — liggen nu binnen ieders bereik. Stel je voor hoeveel verhalen wachten om onthuld te worden en hoe hun eventuele ontdekking onze perceptie van het verleden zou kunnen veranderen.

Tot slot, dit project heeft niet de intentie om helemaal historisch correct te zijn, maar roept op tot nieuwsgierigheid, reflectie en verbinding. Geschiedenis blijft altijd subjectief, beïnvloed door eigentijdse waarden, perspectieven en vooringenomenheid. Termen als de Gouden Eeuw, ooit met trots gebezigd, worden nu kritisch onder de loep genomen in het licht van wreedheden in het verleden. Toch moeten we de geschiedenis met empathie blijven benaderen en de drang weerstaan om te snel te oordelen op basis van wat we nu weten. Om het verleden te begrijpen moeten we ons nederig en open opstellen. Ongemakkelijke aspecten van de geschiedenis kunnen we niet zomaar uitwissen. We moeten juist proberen ze volledig te doorgronden, zodat we geen fouten blijven herhalen.

Door middel van visuele verkenning, creatieve vertelling en technologische innovatie nodigt *Legends of Amsterdam* de lezer uit zich te verdiepen in het gelaagde erfgoed van Amsterdam. Ondanks de inherente beperkingen van historische vertellingen omarm ik in dit boek de grenzeloze mogelijkheden van moderne technologie en verbeeldingskracht.

Dit boek is een uitnodiging: een uitnodiging tot verwondering, reflectie en verkenning van het fascinerende samenspel van geschiedenis, mythe, waarheid en technologie.

Welkom bij *Legends of Amsterdam*.

DE VISSER WOLFGER REDDE BISSCHOP KOENRAAD VAN DE VERDRINKINGSDOOD.

I

DE LEGENDE VAN AMSTERDAM

Een van de oudste en meest fascinerende legendes van Amsterdam is onopvallend verwerkt in de gebouwen van de stad, verborgen in het volle zicht.

Ze schittert op de koepel van het Koninklijk Paleis op de Dam en gluuert vanaf gevelstenen op de vele eeuwenoude gevels. Het oude embleem toont twee mannen, een trouwe hond en een robuust middeleeuws koggeschip. Het is ook een raadselachtig embleem, waarvan de ware betekenis nog altijd voer voor discussie is onder historici en verhalenvertellers.

Bezoekers die vandaag de dag door Amsterdam slenteren zullen het bescheiden maar diepzinnige embleem nauwelijks opmerken, laat staan dat ze zich realiseren dat er onder die eenvoud een verhaal vol avontuur, vertrouwen en lotsbestemming schuilgaat. Gidsen zullen het verhaal misschien terloops vertellen, ieder met een eigen kleurrijke interpretatie om hun vertelling toe te spitsen op bekoring of vermaak, op sensatie of verwondering. De ware diepgang van de legende gaat meestal verloren in het rumoer van gehaaste rondleidingen en achteloze anekdotes.

In de historische vorm bestaat het verhaal vooral uit versnipperde verwijzingen en sluimerende geheimen, die de verbeelding ruim baan geven. Generaties lang is het met wisselende nauwkeurigheid en creatieve vrijheid doorverteld, maar slechts zelden wordt in moderne vertellingen de volle betekenis gevat — die mengeling van waarheid en mythe die de aanjager is van elke grote legende.

Hier op deze bladzijden ontstaat een nieuwe vertelling, zorgvuldig verankerd in de geschiedenis, maar opnieuw verteld voor de lezer van nu. Een versie van het verhaal die de eeuwenoude sluier losjes optilt om de legende van Amsterdam te onthullen zoals zij het verdient herinnerd te worden: tijdloos maar verrassend, vertrouwd maar helemaal nieuw, klaar om opnieuw ontdekt te worden.

HET JAAR DES HEREN 1088

Onder het bewind van Hendrik IV, keizer van het Heilige Roomse Rijk, werd een schenking van kracht die het lot van de noordelijke landen een andere wending zou geven.

Het land van de Friezen, woest, heidens en onbeteugeld, werd toegekend aan Koenraad, de katholieke bisschop van Utrecht, die het licht van de Heilige Kerk naar deze oorden moest brengen.

Maar de Friezen, zonen van zout en stormen, waren niet van zins te buigen voor enige bisschopsstaf, noch te zwichten voor roomse marmeren heiligen. Zij verlieten zich op oudere goden en de krachten van de natuur, hun altaren niet in steen gebeiteld maar gesneden uit hout en been. Koenraad, vast van plan deze zielen onder zijn kudde te scharen, legde zijn bisschopskleed terzijde en hulde zich in nederige koopmanskledij. En over de Zuiderzee voer hij, in een poging de harten van zijn onderdanen te doorgronden en ze allengs naar de genade van Jezus te leiden. Maar in de haven van Stavoren zag de scherpe blik van de Friese wachters door zijn vermomming heen. Het in zijn zwaard gegraveerde andreaskruis verraadde hem. Ze grepen hem en zonder enig proces bonden ze hem aan de mast van zijn eigen kogge, waarna ze het schip de genadeloze wateren op stuurden en hem overlieten aan het oordeel van het tij. De Zuiderzee is een jaloerse geliefde; ze neemt wat ze wil en laat zich door niemand de wil opleggen.

Maar er stond iemand te kijken: Wolfger, een visser van het oude bloed, wiens gezicht door jaren van zilt en stormen was getekend en wiens zwarte hond hem als een schaduw volgde. Wolfger moest niets van bisschoppen hebben en zeker niet van christelijke, maar de wetten van zee en mens staan niet toe een ander mens te laten verdrinken, en de zee onthoudt elk verraad.

Dus Wolfger voer uit, sneed Koenraad los en sleurde hem aan boord. Geen dankwoord kwam over Koenraads lippen. Hij wierp slechts behoedzame blikken op de heidense visser en de zwarte hond die recht in zijn ziel leek te kijken.

Voordat zij huiswaarts konden keren brak de hemel open. Er stak een storm op zoals er zelden was gezien — de wind bulderde als een bezetene, golven waren torenhoog en slagregens sneden als messen. Mens en beest streden tegen de elementen, ieder riep zijn eigen goden aan.

De hond stond schrap aan Wolfgers zijde en blafte onophoudelijk, niet uit angst maar naar iets onzichtbaars, iets groots en ouds. Zijn geblaf schalde boven het gebulder uit, een geluid dat het duister leek te doorklieven.

Toen kwam de golf. Een golfkam hoger dan de mast, schuim zo wit als been. Uit het niets sloeg ze toe, smakte over het dek. En toen het water wegtrok was de hond verdwenen.

Even was er niets dan stilte — de woede van de storm ver weg, de kogge kantelend als op sterven na dood.

Wolfgers ogen doorzochten de leegte, zijn mond open maar er kwam geen geluid. Naast hem klampte Koenraad zich stevig aan de reling vast, zijn gezicht spierwit. Het was op dat moment, in de leegte die de hond achterliet, dat beide mannen hun gezicht naar de hemel richtten en hun stemmen verhieven, dwars door de wind heen.

BISSCHOP KOENRAAD MOEST DE HEIDENSE FRIEZEN BEKEREN.

WOLFGERS HOND VOLGDE HEM ALS EEN SCHADUW.

Koenraad zonk op zijn knieën, water stroomde langs zijn gezicht, zijn vingers omklemden het kruis. Helder en krachtig klonk zijn stem:

‘Domine Deus, Rex Caelestis, dominator tempestatum, qui ventis et undis imperas-exaudi servum tuum! Per Sanctum Nicolaum, benedictum patronum nautarum et viatorum in maribus turbulentis, miserere mei, peccatoris in terra pagana errantis. Conserva vitas nostras et voveo coram Te omnibusque sanctis: ubicumque terra nobis refugium praebebit, urbem magnificam erigam, portum ubi boni viri, cuiuscumque Dei vel deorum, in pace habitent. Sic fiat.’

‘Here God, Koning der hemelen — hoor uw dienaar aan! Bij de heilige Nicolaas, gezegende beschermer van zeelui en reizigers op woelige wateren, ontferm U over mij, een zondaar verdwaald in heidense oorden. Behoed ons en ik zweer bij U en alle heiligen: daar waar de aarde ons bescherming schenkt, zal ik een machtige stad laten verrijzen, een toevluchtsoord waar rechtschapen mensen in harmonie zullen leven, ongeacht hun god of goden. Laat het aldus geschieden.’

De stem van Wolfger, ruw als steen, volgde en sneed als een zwaard door het Latijn:

‘Thor, Stormbrēker, Thuner’s hēra, Ik kalla thi mith blōd and sālta, mith the wēde fon wēva and the grimme fon winda. Warja ūs fon the hungor and thus scilla myna āth swear on serene and orthel. Ak Jef hit is myna dam, lēt the so Nima mē, mine bean send thine under the so!’

‘Thor, breker van stormen, meester van de donder, ik roep u aan bij bloed en zout, bij de razende golven en woeste wind. Behoed ons voor de hongerige dood en ik zweer u een eed op ijzer en aarde. Maar mocht het mijn lot zijn, laat de zee mij dan nemen, mijn botten zijn de uwe in de diepte van de zee!’ Latijnse en heidense klanken verhieven zich als één gebed.

En alsof de hemel zelf luisterde, staakte de wind zijn geraas en de golven bedaarden. Stille daalde neer en uitgeput vielen de mannen in een diepe slaap.

Maar hun dromen duurden maar kort, want weldra werd de stilte doorbroken door een geluid dat van ver leek te komen — een spookachtig geluid als een echo uit de verte, vertrouwd en onmiskenbaar, het geblaf van Wolfgers hond dat hen van de rand van de dood terughaalde.

De mannen volgden het geluid van de hond en roeiden tot de wolken opentrokken en de zon haar gouden licht op een vale oever liet schijnen. Een enkele boom hield de wacht en daaronder lag de hond, ongedeed, en keek alwetend toe. Daar op die oever knielde Koenraad neer en legde zijn hand op de grond. Niet langer sprak hij over bekeren, te vuur of te zwaard. Hij verhief zijn stem en zegende het zand, zijn eed getrouw.

Wolfger knielde aan zijn zijde en zonder een woord haalden de twee mannen de kapotte mast van hun schip en dreven hem in de grond.

Mettertijd zouden op de plek van deze mast de stenen van de Oude Kerk verrijzen— een kerk ontstaan uit een storm en een eed.

Met de restanten van het schip bouwden ze een dam in de rivier de Amstel en brachten het woeste water in het gareel.

Zo werd de stad Amsterdam gesticht, een stad die niet voortkwam uit verovering of hebzucht van een enkeling, maar uit een gezamenlijke beproeving, uit zilte geloftes en de roep van een hond die tussen twee werelden dwaalde.

HET ZEGEL VAN AMSTERDAM

Deze legende van Koenraad, Wolfger en zijn hond is van generatie op generatie overgeleverd. Naarmate de legende zich door de eeuwen heen ontwikkelde, veranderde ook het zegel van Amsterdam. Op het vroegst bekende exemplaar uit 1338 staan een eenvoudig schip en de Hollandse leeuw afgebeeld. Na verloop van tijd ging het meer lijken op de gedetailleerde voorstelling die we nu kennen.

Het zegel werd gebruikt om officiële documenten te waarmerken en het stedelijk gezag duidelijk te maken en was dus de officiële handtekening van Amsterdam. Het werd gebruikt tot 1795, toen handtekeningen de functie van waszegels overnamen. Hierna gebruikte Amsterdam alleen nog zijn door leeuwen geflankeerde gekroonde wapenschild, waarmee er voor het zegel enkel nog een decoratieve en nostalgische functie overbleef. Het wapenschild is nog steeds een van de belangrijkste symbolen van de stad.

Historisch gezien verschillen stadszegels van wapenschilden in het gebruik. Een wapenschild is kenmerkend voor een stad en haar inwoners en staat net als een familiewapen, voor afkomst en trots op de eigen identiteit. Een stadszegel daarentegen bekrachtigde juridische handelingen, eigendom en gezag en diende als handtekening van de stad zelf wanneer het als officiële bekrachtiging op documenten en eigendomsaktes werd aangebracht. Amsterdam had zo'n zegel nodig toen het rond 1301 stadsrechten kreeg en met dit kenmerkende maritieme beeld bracht het zijn gezag en identiteit tot uiting.

Wat kunnen we concluderen als we deze symbolen in hun historische samenhang bekijken? En wat vertellen ze ons over de historische representatie en opvattingen van het vroege Amsterdam?

De kogge, een middeleeuws vaartuig, symboliseert uiteraard het maritieme verleden en de handelsgeest van Amsterdam. Later verschenen de twee mannen op het schip, de een met een leeuwenvlag en de ander met de vlag van Amsterdam. De leeuwenvlag is afkomstig van de graaf van Holland, zoals we

zien op de vlag van Floris V in de dertiende eeuw. Tot op de dag van vandaag hoort de leeuw bij het Huis Oranje-Nassau. De vlag van Amsterdam met de drie andreaskruizen spreekt bijna voor zich als symbool van stedelijke trots. Het is interessant dat de betekenis van het wapen nog steeds voor discussie is. In een later hoofdstuk zullen we verder ingaan op de legendarische status van het wapen van Amsterdam.

De mannen worden gewoonlijk in middeleeuws harnas afgebeeld, waarschijnlijk om macht en militaire slagkracht uit te stralen. In de middeleeuwse Nederlandse context spelen het heidendom van de oorspronkelijke volken en het christendom dat aan een opmars bezig was een rol van betekenis. Het behoeft geen betoog dat het brute tijden waren toen deze beide overtuigingen met elkaar in botsing kwamen. In deze versie van de legende is dat aspect omwille van het verhaal gebruikt om er niet alleen een tegenstelling in te brengen, maar ook om historische context en betekenis te bieden voor een hedendaags publiek.

Toch is de aanwezigheid van de hond, traditioneel een symbool van trouw, het meest intrigerend voor historici. Wellicht is het een subtiele verwijzing naar de hond uit de oude legende, en daarmee een verbinding tussen stedelijke symboliek en mythe.

Hoe dan ook, het beeld van het zegel is blijven bestaan, stilletjes verwerkt in gebouwen en architectonische ornamenten, en met name in het Koninklijk Paleis.

Nog maar weinig mensen kennen de oorspronkelijk betekenis, maar het zegel is nog steeds te zien en vertelt stilzwijgend een verhaal van eenheid en volharding die voortkwamen uit een lang vergeten storm. Voor ons, moderne Amsterdammers, is dit embleem een stille herinnering aan het feit dat legendes, ongeacht hun waarheidsgehalte, vorm geven aan onze gemeenschappelijke identiteit en generaties lang doorklinken om ons richting te geven, te verbinden en te vertellen wie we zijn.